Жовтень...

Ще недавно кущ горобини зеленів різьбленим листям, із-поміж якого зоріли кетяги червоних ягід. За якийсь день-другий спалене нічними й ранковими заморозками листя геть облетіло, й горобина роздяглась наголо, тьмаво поблискуючи гіллям. І на безмежному гіллі неправдоподібно яскраво спалахнуло безліч кетягів.

Кожна ягідка горіла твердим кораловим світлом, воно було рівне й туге, не обертаючись на полум'я, і тільки хіба що язички-зайчики віддзеркалювались, коли від їхньої шкірки відбивалося сонячне проміння. Горобина, прикрашена цими барвистими природними гірляндами, чи то пак солодкими лампіонами, прибрала святкового вигляду. Вона, як жива істота, усміхалась, причому усміхалась нестримно й тоді, коли хмари затягали небо й додолу починав сіятись дощик.

Проходячи мимо горобини, що стояла поміж вільх і беріз, у захистку їхнього рясного віття, не можна було втриматись від того, щоб не поглянути на її радісну поставу, що виражала щиру-щирісіньку втіху... І вже потім (їхав чи йшов кудись, зустрічався з кимось чи працював) мимоволі згадувалось дерево горобини у веселому й несподіваному зоряному багатстві його.

А то, проходячи мимо, очам своїм не повірив: кругла крона горобини геть-чисто вся обснована тілами великих пташок. Цілісінька зграя налетіла і, почіплявшись пазурами та пообвисавши хвостами донизу, дружно скльовує достиглі ягоди. Каштаново-бурі спинки, на головах темні стрижневі плями. Горлечка жовтуватобілі, середина грудей біліє, як сніжок; і черевцята в них білі, мають слабкенький відтінок жовтизни. І дзьобики жовтаві, кінчики їхні бурого кольору. Лапки видніються світло-бурі.

Ціла зграя дроздів-чикотнів, чи то — ще так називають їх — горобинників.

Поки я йшов по стежці, дрозди-чикотні з діловитим азартом дзьобали ягоди. Під їхніми важкуватими тілами гілля погойдувалось на всі боки, й пташина зграя начебто ходила ходором, то опускаючись донизу, то підлітаючи догори... Та варто мені було зупинитися здивовано, як чикотні вмить перестали дзьобати свої гіркуваті ласощі, не без остраху подивились на мене, а потім дружно зірвалися, залопотівши крильми, і полетіли геть.

Дрозди-чикотні зникли поміж дерев, а гілля горобини, ставши вільним і випроставшись, явило моєму поглядові якусь дивну голизну.

Вже не було отих недавніх розкішних грон, що горіли рясними червоними гірляндами посеред осіннього дня. Зостались обскубані черешки, на яких іще можна було запримітити одну-другу недокльовану ягоду або ж усохлу недозрілу бубку. За якийсь зовсім короткий час дрозди-чикотні зуміли знищити всі кетяги, й тепер деревце горобини було по-сирітському голе-голісіньке, й ніщо вже, либонь, не нагадувало про його недавню дозрілу вроду.

Не до кінця вірячи в таку метаморфозу, я навіть ступив до горобини, нагнув рукою гілляку, обдивляючись, наче хотів у чомусь пересвідчитись остаточно.

В чому ж пересвідчитись?

Трохи роздосадуваний, стояв під деревом, прислухаючись до прибляклого співу не таких уже й гомінких осінніх птахів, якими озивався сумовитий ліс.

А зграя дроздів-чикотнів, яких іще називають горобинниками, полетіла, мабуть, шукати собі інше дерево, яких у лісі не так і мало.

Полетіла шукати інше дерево, щоб поласувати ягодами, поживитись перед близьким своїм відльотом у передчутті зими — з рідного краю в чужі, далекі.

Де ж вона, пора бабиного літа?

Якось непомітно дощі липневі та серпневі обернулись на дощі вересневі та жовтневі, начебто злившись у суцільну й одноманітну холодну маячню. Погожі дні можна, здається, перелічити на пальцях, вони постають у споминах екзотичними, майже нереальними слайдами — тим більше пам'ятними й цінними, що їх було не так і багато. Набором цих химерних слайдів можна втішатись у безнадії настрою, коли мжичить та мжичить і небо заслане похнюпленими хмарами.

А то раптом — після обложних дощів, після дражливого холоду — народжується, наче в купелі, лагідний ранок. Ні тобі вітерцю, ні тобі лялечки в блакиті. Повнісінький безрух у повітрі, і, либонь, такий самий мирний безрух западає в душі. Чисті високості небесних хоромів такі неоглядні, що думці не завжди вистачає снаги вільно полинути в манливе безмежжя.

І зненацька ти помічаєш безліч кольорів, які за всі ці похмурі дні непомітно надбала природа, щоб тепер, дивуючи, вразити в саме серце. Ще, здається, зовсім недавно така одноманітно зелена й буйна, дужа й життєрадісна її плоть нині вже трачена першими прикметами згоряння, згасання, вмирання. Але вони, ці прикмети,— навпаки! — видаються за владною й непереборною інерцією якимись потужними, сатанинської сили прикметами здоров'я і сили могутньої плоті природи, яка продовжує існувати з бездумною величчю, з відчайдушною безтурботністю.

І все-таки, і все-таки, і все-таки...

Усе пішло у свій повторний цвіт — у цвіт не весняний, а осінній. Кольори землі зараз зовсім одмінні від попередніх кольорів. Барви поля і

лугу, барви лісу — скільки ненаситної пристрасті, скільки пекельної спраги! Кольори багряні, жовті, вишневі, пурпурові, червоні, оранжеві — їхнім полум'ям позаймались дерева, кущі, бур'яни, бадилля. Тліють і горять, жаріють і вогневіють, і димлять, і начебто чадять десь у лісовій гущавині. Кожне дерево творить своє окремішнє багаття, а загалом вони творять спільне, багатоманітне. І скільки несхожих відтінків можна запримітити лише в однісінького дерева, а ще більше в усієї незчисленної їхньої раті!

Цупкий листяний одяг у дубів переважно рудий, але вже помітно обертається на червоний, і він стає все насиченіший і густіший... Легке мережане вбрання у беріз, воно начебто не з окремих листочків виткане, а склепане з шарудливих монеток, і ця невойовнича жіноча кольчуга постійно в русі, постійно в шелесті, постійно в живій сумовитій музиці... Ялини в зеленому одязі, що відсвічує металевою синявою хвої, видаються несправжніми серед листяних дерев, ялини — начебто не від світу сього, а від того білого засніженого світу, який іще має настати...

День — сонячний та прозорий, і хочеться, щоб йому не було краю. Хочеться, щоб не було краю безмежному палахкотінню блакиті, вінценосному сяйву сонця, смолоскипам дерев по просторах землі, рахманному свіченню зораного поля, кривавим спалахам калини по байраках, замисленій течії води в більших і малих струмках, а також якомусь елегійному, заупокійному, білому летінню павутинок бабиного літа.

Так, павутинок бабиного літа, яке, прозорячись та іскрячись, таки появилось. Появилось, мабуть, тому, що не могло не появитись у такий урочистий день погідної осені, й тепер ось воно, це сніговійне тканння, цей матеріалізований прощальний смуток, пропливає низько над землею, над твоїм плечем, над головою. Ти мимоволі простягаєш руку, прагнеш торкнутись чи зловити, а воно — як відьомське наслання, як добрий дух — прослизає поміж твоїх пальців, зникає, навіть відчуття доторку — який він, той доторк павутинки бабиного літа? — не зостається на пучках...

І чомусь згадується про весняні квіти.

Тепер вони появляються спогадом у пам'яті — і мала ряска, і водяний різак алоевидний, і водяна сосонка, і водяний жовтець, і водопериця кільчаста, і кушир, і жабурник, і глечики жовті, і латаття біле... Де вони? Поверхня заводей, оточених з берегів напівусохлим комишем і очеретом, постельна, гола. Де по вогких місцинках повитиця, де в затінку ліщини чи граба гніздівка з густою та червонуватою однобічною китицею? Де цвіт лозяного молочаю чи гірчака перцевого, де цвіт кров'яної пальчатки і свинорию, ковили та біловуса?

Давно чи недавно зів'яли, відійшли в непам'ять, і лише по незначних прикметах можна вгадати, де цвіла та чи інша рослина.

А скільки ж бо їх радувало зір своїми пелюстками, тішило розмаїттям барв, дурманом пахощів! Одбуяли, опали насінням у землю — до наступної весни. А деякі ще не опали насінням, іще бережуть у цупких кошиках, у коробочках-комірках, але й пора їхня теж настане.

Ось тільки варто прислухатись, як шарудить на вітрі сухий бур'ян у полі, як у тому впертому шарудінні живе не тільки печаль, а й надія... І чи не оця надія щойно зірвалась крилатим пухнастим насіннячком і поринула на хвилях вітру — поринула з нинішнього дня в завтрашній, де потрапить у надійне гніздечко й збереже в ньому плодоносну силу до животворного тепла.

Жовтень — найдраматичніша пора осені.

Він весь із нерозв'язних протиріч, із величі й гротеску, з барвистих парадоксів. Місяць жовтень — це якийсь блискучий, неперевершений афоризм, тільки ж як-бо він майстерно зашифрований! Зашифрований і отими язичницькими павутинками бабиного літа, і закодованими споконвічними перельотами птахів на південь, у теплі краї, і апокаліптичним буйством барв зашифрований, і тривожним, безвихідним

ревиськом лосів у пущах, і миготливим падінням метеоритів, і нашим стійким, начебто безпричинним смутком...

Коли на серці буває так, наче душа теж прагне польоту до вирію, намагається підняти на свої ілюзорні крила не тільки обважніле тіло, а й усі земні турботи, а й усі болі та розчарування, попіл спалених сподівань, надій, поривів. Душа у підсвідомості відгукується на той видимий і невидимий політ птахів на чужину, до вічної весни, бо їй також прагнеться вічної весни як конкретного вираження своєї невмирущості і безсмертя,— але ж, мабуть, чи махові пера душі послабкішали, чи тіло пустило міцне коріння в землі, а тільки політ той зостається лише в намірах, лише в неясних атавістичних бажаннях.

Місяць жовтень — найдраматичніша пора осені. Саме та пора, коли драма твориться не за кулісами, не заховано, а відкрито, перед очима. Й ти не лише її глядач, а й безпосередній учасник. Але такий учасник, що не годен змінити найдрібнішої репліки, жоднісінького слівця, не годен запропонувати чи новий вираз обличчя у цій драмі, чи новий відтінок настрою, чи якимось чином змінити позу.

Що ж зостається? Хто відає, та, можливо, треба навчитись бодай слухати голоси піднебесних птахів, які, одлітаючи, прощаються з рідною землею не назавжди.

І вже наступного ранку — золото й парча, всі храмні пишноти вчорашнього дня, вся його велич і екстатична урочистість затоплені туманом.

Туман налинув, як степова орда, як кочівницька мла, як басурманська невідворотність долі. І полонив весь видимий світ від обрію до обрію. Власне, про який видимий світ ідеться, коли його стало так обмаль проти вчорашнього просторового безміру?..

Власне, про які обрії йдеться, коли їх зараз просто не існує?..

Сива пелена заслала поле, й ця пелена схожа на м'якенький, розсіяний у повітрі попіл, що тремтить, коливається, перебуваючи в постійному незбагненному русі. І з цього сліпого, розрідженого попелу то виступить верба із зсутуленим гіллям, де кожен листочок обвис химерною неживою рибкою; то раптом появиться кущ шипшини, яка на свої колючки понабирала роси, а поодинокі ягідки поблискують зачудованими непорушними створіннячками; а то з глухуватої товщі повітря, в якій в'януть звуки, а луни то й зовсім немає, раптом вилетить ворона, скрикне дерев'яним голосом, і, засвітивши мерехтливою чорнотою крил, так само зникне зненацька, наче в рідкому багні потоне.

Річка втратила свою вчорашню голубу барву, що мала насиченість і бездонність неоглядного неба, й тепер у пласких берегах тече сумовита вода. Тече в безпросвітній своїй приреченості, сіра, безбарвна,— де ж її недавнє кольорове буйство, гаряча пристрасть голубизни?

І — ліс. Саме в лісі найвиразніше видно всю грізну невідворотність і неминучість ворожої навали, пойменованої туманом. Тут завойоване кожне дерево, кожен кущик, кожна бадилинка. Й повсюдно — мовби дим і чад недавньої битви, могутньої кривавої чвари. У січі подертий одяг густо застелив землю і поодинокими клаптиками, стьожками, стрічками неквапно сіється і сіється. Ці клаптики, стьожки, стрічки — зів'ялі листки, що наповнили довколишнє повітря, що творять у його відчутній товщі свій нелегкий останній політ. Вони то відчайдушним зусиллям намагаються ухопитися за чужу гілку, то перед падінням пригортаються до іншого падучого листка, то наче зависають, обернувшись на невагомих, переборовши земне тяжіння,— і вже наступної миті опиняються на землі з безнадійним шерехом-зітханням, на барвистому неоглядному кладовищі, де вже наклала головами мла їхніх побратимів — жовтих, багряних, вишневих, сизих...

Туман у лісі — мовби дим завойовницьких багать, він снується і снується, затягнув діл, заснував небо, і верхівки дерев, ледь видні, нечіткі, примарно ворушаться у їхніх космах, бородах, мичках. Стовбури теж нечітко окреслюються, втратили контури, розмились, а дальші — й

геть потонули в мороці. Повсюдно чується запах тліну. Це густий запах, що складається з багатьох окремішніх запахів, творених листям, землею, травою, корою, грибами. Все в такий день вогке, відволожене, змокріле, тому-то й пахне особливо, не так, як у суху, сонячну годину. Струмування осінніх лісових пахощів міцне й бадьоре, воно дурманить свідомість, і, либонь, так само, як навесні ходять до лісу по квіти, а згодом по гриби, восени можна ходити до лісу просто по запахи, на дегустування їхнього розмаїття, для пригощання їхньою животворною цілющістю. В цій животворній цілющості — смуток і гіркота згасання, в'янення, елегійного вмирання, яке в світі природи таке особливе, зовсім не схоже на людське, а тому-то настроює душу на свій лад, і душа переймається розумінням тих цінностей буття, які, може, більше відкриваються підсвідомості, ніж свідомості.

Осінній ліс озивається до нас зовсім не тими звуками, що весняний чи літній. Та ще в пору отакого туману, який стоїть непереможним потопом. Ось упала галузка, ось розігнулась гілка, ось із-під листка грабового вивільнилась мережана лопать папороті, ось здивовано попробувала свій голос самотня пташина — все долинає до слуху наче не з цієї видимої дійсності, а з її нереальної подобизни...

А потім — кочівницька орда туману, його завойовницька мла тане, розсіюється, відступає повсюдно: в полі, в лузі, в лісі. Течія річки поголубішала, стала якась пристрасніша й спрямованіша в своєму русі, наче той рух набрав чіткої мети. В полі, за попелястим мевом, проступила розмита далина, й навіть обрій почав угадуватись.

Ось тільки в лісі туман тримається найдовше, він тут хапається за кожен виярок, Сіріє в горіховій гущавині, коливається над дзеркалом озера. Але й із лісу теж змушений відступати, і тепер усе виразніше горить його багатство, не до кінця розграбоване і розтоптане, воно — багряне, золоте, вишневе, опалове, малахітове — начебто глибшає й урізноманітнюється у своїх відтінках, воно начебто наново являє очам немеркнучу красу. І краса ця не може не торкнути серце тонким болем, бо в ній уже нема того неоглядного, дикого буйства, як донедавна, а

побільшало печалі, смутку, і строкате її мерехтіння, тішачи й радуючи, водночас долучає до нашого замилування трагічний нюанс.

Тлумовиську запахів повертається начебто їхня недавня сила, і в прозорих голосах самотніх птахів на чебто теж додалося сонячної снаги; верхівки дерев, погойдуючись, уже не тонуть у мороці, а купаються в м'якій, прохолодній тиші.

І думається про те, що досі сьогорічна осінь, десь блукаючи за видноколами та на видноколах, усе ближче підступала до видимого світу, в якому живеш і в якому перебуває твоя душа. Її невидимі чаклунські пасси ставали зримими, її кола все наближались, аж поки підступили не те що на певну відстань, а на фізичне відчуття душі, коли зникає будь-яка відстань, аж поки обернулись туманом і млою, затопивши все вселенським потопом. Це була перша найреальніша явина осені, її безпросвітності, та в чомусь вона виявилась передчасною, а тому-то відринув туман, коло осені поширшало і відсунулось... Та все ж таки вони, ці концентричні кола осені (здатні стискуватись і розпросторюватися, здатні полоняти й уярмлювати душу, а також вивільняти її), не перестали існувати, й споконвічна їхня дія не згасла, а лиш відступили вони, ці концентричні кола осені, щоб невдовзі знову почати стискуватись...

Між лісом і струмком прослалась долонька лугу, й коли йти по траві, то з-під ніг весь час вискакують прозорокрилі коники. Стривожені, вони кострубато, зигзагоподібно катапультуються з однієї місцинки на іншу і, вчепившися за тоненьку шабельку трави, знову сюрчать. їхнє похапливе сюрчання не те що несправжнє, а начебто належить не цьому простому світові (світові трави, полину, чебрецю), а якомусь давнішому, доісторичному, котрий передував нинішньому. І саме сюрчання здається відголоском, луною тієї минувшини, яка в такий дивний спосіб дає знати про себе й сьогодні. Пісня коників-стрибунців начебто розпадається, розклеюється на масу відтінків, серед яких усе виразнішими чуються оті — доісторичні, предковічні, які мають виражати щось просте й доступне

ще з хаосу світотворення, ще з миті, коли твердь відділилась від води... Ось тільки що вони виражають?

Вода в струмку біжить по мілкому піщаному дні, яке просвічується сонячним промінням до найдрібнішої крупинки. Дно біліє, як полотно, і ось над чистим екраном цього полотна пропливають дрібні рибки. Мальки то спиняються, завмирають, то линуть за невловною мелодією течії, зникають на глибині, то знову повертаються назад, щоб тріпотіти й грати своїми мініатюрними тільцями в світлі осіннього сонця, відбитого у воді.

Бабка з восковими крильцятами, схожа на зменшену копію рукотворного цепеліна, завмирає над зграйкою мальків, і її мінлива тінь феєрично зблискує над поверхнею струмка, над напівсонними рибками... Потім бабка зривається, карколомними стрибками лине над лугом, над білими кошиками деревію.

На узліссі, під молодими дубами, під їхнім мідночервоним свіченням, лежать двоє солдатів. Як вони тут опинилися, звідки йдуть чи повертаються? У чоботях, у галіфе і кітелях, лежать на боках, обличчям один до одного. І не просто лежать, а сплять. Щось по-дитячому зворушливе є в їхніх позах, скоцюрблених і беззахисних. Лежать на осонні, на покатому згірку, сплять, і червоне світло дубків присвічує їм посеред білого дня...

А ще хочеться розповісти про дуб-метроном.

Чому метроном?

Могутній стовбур, а на цьому стовбурі велична крона, схожа на сильну суверенну державу. Гілля тягнеться навсібіч, творячи об'ємний, загадковий світ. І в світі цьому горить безліч кутих зі щирого золота листків. Дуже поволі, неквапливо листки, кружляючи й шарудячи, опадають донизу. Вже застелено покату покрівлю хати, покату покрівлю

ганку, хлівця, застелено подвір'я, значний клапоть городу, а також частину дороги за ворітьми. Листя лежить на дривітні, на колодах осикових дров, на купі гарбузів, на викопаних буряках, на зв'язаному в сніпки кукурудзинні. Його вогненні язики непорушними клаптями полум'я спадають і спадають додолу, і в чіткій послідовності їхнього падіння, і в завороженому їхньому паданні є не тільки закономірність, а й неминучість, спричинена чи то долею, чи то часом.

А може, і долею, і часом.

Падає листя з дуба в дворі, падає рівномірно, вдень і вночі, мовби відлічує хвилини й години життя.

Чи ще багато зосталось листків на цьому дубі-метрономі?

Їх усе меншає й меншає на розкішній кроні... Летять і летять, встеляючи тугим холодним полум'ям покрівлю, обійстя, клапоть городу, стомлену дорогу за ворітьми...

І — птахи... Ще так недавно чувся голосний спів іволги, що клопоталась біля гнізда, потім у тому вміло сплетеному кошику, вимощеному у розвилку гілок, доглядала пташенят. Ще так недавно можна було помилуватись яскравими візерунками її оперення — насиченими жовтими барвами спини, голівки та нижньої частини тіла, а також чорно-жовтими рульовими перами. Де вона тепер? Висиділа пташенят, навчила літати — й подалась до вирію.

А шпаки, які віщували і починали весну? Меткі, голосисті, з металевими сяйливими зблисками тіл, що мають чорне оперення з зеленуватим чи фіолетовим відтінками, шпаки вже своє відспівали, відклопотались, відгніздились у дуплах дерев, у берегових норах або штучних шпаківнях — і теж подались до вирію великими зграями.

А зозулі, в яких раніше й тепер допитуються за своє довголіття? Народ у своїх піснях найчастіше, мабуть, згадує соловейка, ластівку і зозулю. Темно-сіра, з буруватими головою й крильми, з блідо-жовтим підхвістям, що має темний поперечний малюнок, зозуля, будучи наділена химерним материнським інстинктом, підкладає свої яйця в гнізда всяких малих співочих птахів — очеретянки, вільшанки, кропив'янки, плиски... Вже й зозуля подалась на чужину, як і її ненажерливі діти, вигодувані по чужих гніздах та чужими матерями.

А соловейко, званий синьошийкою, чи ще варакушкою? І відщебетав, і дітей вигодував по чагарникових луках та купинястих болотах і разом із дорослими пташенятами відлетів десь у кінці вересня чи й на початку жовтня.

А пугачі, сови, сичі? А дрімлюги, сиворакші, одуди? А рибалочки голубі? А стрижі чорні? А жовті чаплі і кваки?

Повідлітали разом зі своїми піснями.

Погожого ранку раптом іній засріблився на кожній травинці, і, наче ставши металевою, трава потвердішала, потріскує під ногами, як вафлі. Обібравшись іскристим інеєм, все довкола здається ялинковими прикрасами, новорічною феєрією. А якими свіжими видаються чорнобривці на городі, айстри!.. Згодом, відігріті денним сонечком, вони почнуть в'янути від тих шпарких поцілунків нічного морозу, а тепер ось, зодягнені в іній, ще усміхаються, радують зір.

І добре в такий ранок іти по опалому листю. Його килимами застелено вулиці, садки, гаї. У лісі весь діл покритий рудим, як випалена глина, листям дубів. Ідеш, а воно і шелестить, і шарудить, і скрикує, і зітхає. То скаржиться, то зойкає. А то раптом почне звірятись тихеньким дитячим шепотом. А то почне ткати і ткати печальну мелодію, мелодію-скаргу, і вже вона змінилася за якусь мить не музикою, а какофонією,

вибухом шаленства, нападом істерії... І знову — довірливе звіряння, золота розповідь холодних березових чи осикових уст, що опали додолу.

Скільки в такий ранок наслухаєшся, скільки зрозумієш, принесеш у серці. Принесеш у серці, а воно ще довго густиме, як вулик, ще довго озиватиметься тобі голосами осіннього лісу, нашіптуватиме тобі устами березовими, устами яворовими, устами тополиними... Й незмінно стоятиме перед твоїм зором, як срібний осокоровий листочок (листочок-смертник, листочок-камікадзе) зривається з гілки в усвідомлене, в затяжне піке...

У полях уже посходили вруна озимини — тоненькі шпильки повитикалися з чорнбго грунту: мовби цупке, добротне сукно прострочено швейною машинкою. Яка кравчиня, яка швачка так невсипно працювала, недосипаючи, а то й, можливо, недоїдаючи? Ім'я цієї турботливиці, господині, трудівниці — людська праця.

Не скрізь іще й зорано, то трактори горнуть скибу до скиби, прокладають борозну за борозною. Оця осіння оранка поля на зяб схожа на читання книги землі. В книзі необмежена кількість сторінок, їх треба гортати й гортати, дошукуючись первісного змісту, який, либонь, полягає в благодатній родючості, в одвічній плодотворній сназі.

Подекуди ще позалишалися скирти й ожереди соломи в полях, і на цих високих пам'ятниках спочивають не тільки запізнілі перелітні птахи, а й, здається, в надвечірніх сутінках дрімають обважнілі хмари.

Сутінки уже наступають швидше, ніж іще зовсім недавно, і в їхніх квапливих приходах криється погроза майбутньої зими. Тепер усе — бадилина, пташка, кущик — звикає до життя в сутінках, і в цьому своєму житті вони вже видаються якимись іншими, одміненими: і загадковішими, й таємничішими. І начебто прибрали якоїсь чудної сутності, яка вже належить сутінкам, темряві, хоч, звичайно, й не розпрощалися з тією сутністю, яку являють нам за денного світла.

І в непроглядному оксамиті нічного мороку коштовними каменями рідкісної краси палахкотять у небі зірки. Творячи безліч знайомих і незнайомих сузір'їв, вони крижаними вогнями мерехтять у похмурих високостях, і в їхньому одвічному незмінному розташуванні, як і в їхньому шаленому мерехтінні, можна вловити розповідь про інші світи, розповідь про незнане буття — ось тільки як перекласти їхню мову на звичні поняття, осягнути за допомогою наших земних реалій?

Трапиться сонячний день у жовтні — і бджоли пускаються в свої останні обльоти. Бо, почавши квітнути ще ранньої весни, навіть під снігом, природа остаточно завмирає лише з настанням холодів, і зараз, у їхній переддень, іще можна надибати цвіт. Не такий пишний та яскравий, як улітку, але все ж таки й на ньому можна назбирати перги й нектару, повернувшись до вулика зі взятком.

Журливі ці пізні обльоти бджіл, і в музиці їхній уже немає тієї сонячної сили, яка дзвеніла раніше. В бджолиній мелодії чується згасання, в ній начебто уже бринить її майбутній зимовий сон.

І пасічники вже готують свої вулики до зимівлі.

Стежки, якими було стільки виходжено весною і влітку, стежки, які, либонь, самі водили, бо наділені такою владою над людиною, стежки, які начебто були сонячними струмками в берегах зелені... Вони теж були багаті весняною чи літньою пристрастю, вони теж звучали, грали й співали, вони були відданими побратимами й посестрами, вони були доступними ключами до звабливих таємниць світу — й саме цими ключами безліч таємниць відкривалася, ставала доступною, досяжною... Вони, навсібіч снуючись по рідній землі, схожі на людську долоню, помережану калейдоскопом зморщок, і так добре було почуватись усемогутнім хіромантом, здатним прочитати їх, а відтак і долю свою вгадати й передбачити.

Тепер стежки начебто прив'яли, як і все прив'яло о цій порі. Стомились, розчарувались? Ні, а просто, позбувшись чогось молодого й безпосереднього, надбали інший досвід. І цей досвід додав їм спокою, й тепер вони вже здаються не струмками сонячними в зелених берегах, а павутинням тиші... так, павутинням, зітканим із тиші. Й ведуть вони в осередки польового мовчання, в лісові князівства заціпеніння.

Ось сухий і дзвінкий, мов спартанська колісниця, прокотився по стежці листочок, промайорів, пробагрянів — і впав, бо вітерець угамувався.

Ось викотився на стежку клубок колючок, і цей клубок сіро-зелених голок, виставивши кумедний писок їжака, звернув на узбіччя, зник у шерехкому бур'яні.

Ось тонка павутинка пролетіла над стежкою, кволе біленьке волоконце, яке, мабуть, посіклося з кіс бабусі-осені...

Денна полуднева мла, яку ні темною не назвеш, ні світлою. Вона стоїть між землею і небом, її вщерть наллято в вінця обрію. Повітря густе — і від вогкості, і від тлумовиська запахів, якими зараз дихає все, особливо ж опале листя. Міцний дух спирту, стійкий дух розкладу, але цей розклад — бадьорий і здоровий, іще не нагадує про гниття. В селищі чорніють покрівлі будинків, чорніють ялини, вільхи. І посеред цієї похмурості в густому повітрі, насиченому тліном і випарами грунту, ясно й чисто горять берези.

Їхнє дрібне листячко, жовтими вогниками прикрасивши в'юнке віття, ледь-ледь тріпоче, створюючи видимість настрою. Кожна береза, яка нині трапляється, це тихе і спокійне багаття, що рівним полум'ям знімається догори, обтікаючи білий стовбур.

Ці берези-багаття осявають похмурий день другої половини жовтня, й на загальній картині селищної природи постають вагомими, акцентованими мазками.

Димить подекуди листя, згорнуте в купи. Димить по городах, по дворах, за воротями на вулиці. Дим стелиться низько, йому важко сотатись у густому повітрі, і, змішуючись із іншими запахами, він додає їм особливої гіркоти.

Густими табунцями темно-зелених баранчиків купчиться по обійстях і цвіте мороз. Його дрібні квіточки, сині і фіолетові, мовби плавають на хвилях, і їхнє скупе цвітіння — мовби сніжинки, мовби застиглі блискавки на похмурому тлі...

Гілля яблунь по садках уже голе-голісіньке, та подекуди, на пізніх сортах, іще біліють та рожевіють плоди. Вони пообнизували кулясті крони так, як уже взимку їх обниже зграя снігурів, граючи веселковим оперенням.

Яблука, налляті холодним соком, світяться, і їх видно здалеку. Ото йдеш, поглядаєш по садах, і радісно стає, коли там і там примічаєш ці воскові ліхтарики, що ллють рівне, дозріле світло — і вдень, і вночі не перестають горіти.

З кожним днем осені їх усе меншає по садках, і вони видаються все яскравішими і принаднішими, бо — серед вогкої пустки саду, серед голого гілля — набирають усе більшої несподіваності. Такі звичайні й прості, такі милі, такі рідні.

І якщо порівняти яблуню з галактикою, то пізні яблука на такій кислатій галактиці сприймаються за сузір'я, за грона зірок.

І вже тоді, коли зовсім облетить листя, коли відсріблиться ніжний ранковий іній на схопленій морозцем землі, коли все відчутніше дихатиме

в обличчя зима, то на гіллі деяких рідкісних яблунь і далі висітимуть яблука, світитимуться, мерехтячи восковою стиглістю і чистими рум'янцями...